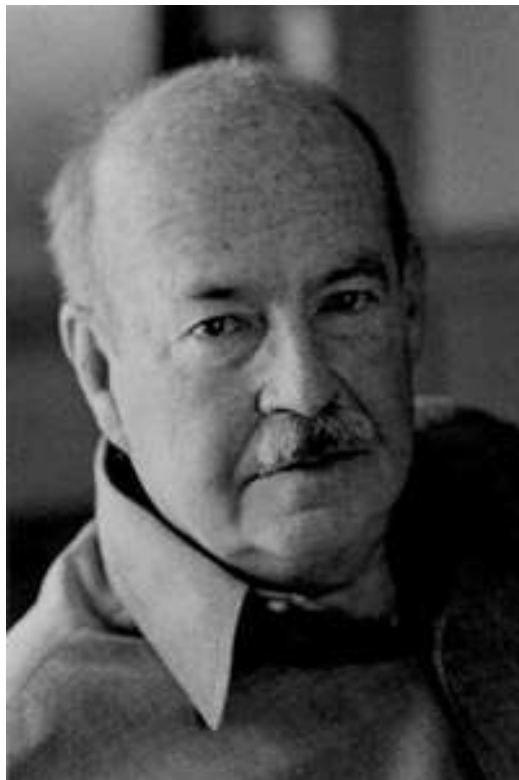

Дәріс 4. Құрылымдық функционализм Т.Парсонс, Р.Мертон

Құрылымдық функционализм

- бұл әлеуметтанудағы және әлеуметтік-мәдени антропологиядағы әдістемелік көзқарас, қоғамды өз құрылымы мен құрылымдық элементтердің өзара әрекеттесу механизмдері бар, әрқайсысы өз қызметін атқаратын әлеуметтік жүйе ретінде түсіндіруден тұрады.

Құрылымдық функционализмнің негізін қалаушылар

- негізін қалаушы Г.Спенсер мен Э.Дюркгеймнің, сондай-ақ Роберт Кинг Мертонның классикалық концепцияларына сүйенген атақты американдық әлеуметтанушы Талкотт Парсонс болып табылады.

Негізгі идеясы

- Құрылымдық функционализмнің негізгі идеясы – «әлеуметтік тәртіп» идеясы, яғни кез келген жүйенің өз тепе-теңдігін сақтауға, оның әртүрлі элементтерін үйлестіруге және олардың арасындағы келісімге жетуге деген имманентті ұмтылысы.

Қоғамның өзі үшін функционализмнің негізгі белгілері мыналар:

- Қоғам жүйе ретінде қарастырылады.
- Жүйенің процестері оның бөліктерінің өзара байланысы тұрғысынан қарастырылады.
- Организм сияқты жүйе де шектеулі деп саналады (яғни оның шегінде оның шекараларының тұтастығын сақтауға бағытталған процестер әрекет етеді).

Роберт Кинг Мертон (1910-2003)

құрылымдық функционализм классиктерінің бірі болып саналады. Ол өзіне тән құндылық-нормативтік ережелерімен ерекше әлеуметтік институт ретінде ғылымды социологиялық талдаудың негіздерін қалыптастырды, нақты теорияларды – әлеуметтік құрылым мен аномияны, ғылымды, бюрократияны негіздеді. Бұл парадигма орта диапазон теориясына бағытталған.

Мертон функционализмі

- Функционализм: әлеуметтік өзара әрекеттестік элементтерін анықтау және олардың белгілі бір байланыстағы орны мен мағынасын анықтау, оның анықтығы оны жүйелі түрде қарастыруды қажет етеді.

Парадигма

Мертонның «Манифест және латентті функциялар» еңбегінде әлеуметтанудағы функционалдық талдау парадигмасы:

- 1) Талдау объектісі стандартталған құбылыстар: әлеуметтік рөлдер, процестер, институттар, мәдени әдет-ғұрыптар, дәстүрлер, эмоционалдық реакциялар және т.б.;
- 2) Субъективті алғышарттар: жүйені зерделеу кезінде жеке тұлға қызметінің мотивтері мен мақсаттары ескерілуі тиіс;
- 3) Объективті салдарлар (функциялар, дисфункциялар).

Функция және дисфункциялар

- **Функциялар** – берілген жүйені бейімдеуге немесе реттеуге ықпал ететін байқалатын салдарлар.
- **Дисфункциялар** - жүйенің жарамдылығын немесе бейімделуін төмендеуінен байқалатын салдар. Функционалды емес салдарлар жүйеге бей-жай қарайды. Дәл осындай салдар бір құбылыс үшін функционалды, ал екіншісі үшін дисфункционалды болуы мүмкін.

- Мертон өзінің күш-жігерін әлеуметтік құрылымдағы дисфункционалдық құбылыстарды зерттеуге бағыттады.
- «Әлеуметтік құрылым және аномия» еңбегі әлеуметтік құрылымның деформациялары мен шиеленістеріне мінез-құлық реакцияларының әртүрлі түрлерін талдайды: **конформизм, инновация, ритуализм, шегініс, көтеріліс.**
- Аномия – мәдени мақсаттар (қоғам мойындаған) мен институционалдық құралдар (мәдени мақсаттарға жету құралдары) арасындағы сәйкессіздіктің нәтижесі. Әлеуметтік құрылым барлық реакциялардың қосындысының болуымен нығаяды.

Дисфункция мәселелері:

- Негізгі жағдайлар:
- 1) Қоғам жүйе ретінде қарастырылады;
- 2) Жүйенің процестері оның бөліктерінің өзара байланысы тұрғысынан қарастырылады;
- 3) Организм сияқты жүйе де шектелген болып саналады (яғни оның шегінде оның шекараларының тұтастығын сақтауға бағытталған процестер әрекет етеді).

Толкотт Парсонс (1902-1979)

әрекеттің жалпы теориясын және, атап айтқанда, өзін-өзі ұйымдастыратын жүйе ретінде әлеуметтік әрекетті (құрылымдық функционализм) жасады. Кез келген жүйенің функционалдық мәселелерінің (бейімделу, мақсатқа жету, біріктіру, үлгіні сақтау) жиынтығымен берілетін соңғысында ол әлеуметтік құрылымның, мәдениеттің және тұлғаның ішкі жүйелерін аналитикалық түрде оқшаулады. Кейіпкердің (актердің) бағдарлары стандартты (типтік) айнымалылар жиынтығы арқылы сипатталады.

Парсонстың құрылымдық-функционалдық көзқарасы. «Әлеуметтанудың жалпы теориялық мәселелері»

- Әрекет теориясын (Вебер) және жүйелер теориясын (Дюркгейм) біріктіруге тырысты, әлеуметтік әрекетті әлеуметтік өмірдің барлық деңгейінде болатын жүйе ретінде түсінді. Парсонстың негізгі міндеті - нақты эмпирикалық мәселелерді шешудің негізі ретінде адам әрекетінің жалпы аналитикалық логикалық-дедуктивті теориясын құру.

Парсонстың AGIL функциясы

- – бұл «жүйенің қажеттіліктерін немесе қажеттіліктерді қанағаттандыруға бағытталған іс-әрекеттер кешені». Бұл анықтаманы пайдалана отырып, Парсонс барлық жүйелерді **бейімделу (A)**,
- **мақсатқа жету (G)**,
- **интеграция (I)**,
- **латенттік (L)** немесе үлгіні қолдау тұрғысынан (функционалды) сипаттауға қажетті төрт функционалдық императив бар деп санайды. Осы төрт функционалды императив AGIL схемасы ретінде танымал.

AGIL - кез келген әлеуметтік жүйеде орындалуы тиіс негізгі функциялар:

- **Бейімделу:** жүйе сыртқы жағдаяттық талаптарға сай болуы тиіс. Ол қоршаған ортаға үйреніп, қоршаған ортаны өзінің қажеттіліктеріне бейімдеуі қажет.
- **Мақсатқа жету:** жүйе өзінің негізгі мақсаттарын анықтап және оған қол жеткізуі керек.
- **Интеграция:** жүйе өзінің құрамдас бөліктерінің өзара байланысын реттеуі тиіс. Ол сондай-ақ басқа үш функционалдық императив арасындағы қарым-қатынасты басқарады. (A, G, L).
- **Латенттік (үлгіні қолдау):** жүйе жеке адамдардың мотивациясын да, сонымен қатар оларды жасап, қолдап отыратын мәдени модельдерді де қамтамасыз етіп, жаңартып, қолдап отыруы қажет.

Әрекет жүйесі

- «Әлеуметтік жүйе, ең болмағанда, физикалық немесе экологиялық аспектілерге ие жағдайларда өзара әрекетке түсуші жеке субъектілерден және жағдайға қатынасы мәдени құрылымдалған, ортақ символдар арқылы қалыптасатын «қанағаттануды оңтайландыру» процесіне негізделіп ынталандырылған акторлардан тұрады».
- Парсонс өз еңбегінде өзара әрекеттесу, қоршаған орта, қанағаттануды оңтайландыру және мәдениет секілді көптеген ұғымдар арқылы әлеуметтік жүйені түсіндіруге тырысады.

Т.Парсонс бойынша әлеуметтік жүйе

Шағын жүйе	Атқаратын функция
әлеуметтік	интеграция
мәдени	үлгіні қолдау
тұлғалық	мақсатқа жету
мінез-құлықтық организм	бейімделу

Қоғам, Парсонс бойынша, белсенді өзара әрекеттесу жағдайындағы әлеуметтік элементтердің күрделі жүйесі.

Парсонс қоғамның үш түрін ажыратады:

қарапайым

Аралық

Қазіргі заманғы

Құрылымдық функционализмдегі **қоғам** – бұл қоғам дамуына қосқан үлесі тұрғысынан қарастырылатын кез келген әлеуметтік құбылыс, мекеме немесе институт; функционалдық өзара байланысты айнымалылар.

Қоғамға қойылатын талаптар:

Қоғам қоршаған ортаға бейімделуі керек.

Қоғамның мақсаттары болуы керек.

Қоғамның барлық элементтері үйлестірілуі керек.

Қоғамдағы құндылықтар сақталуы керек.

- Кез келген әлеуметтік жүйе төрт мәселені шешуге тиіс:
- 1. жүйенің мақсатына жету үшін оның ресурстарын белгілі бір тәсілдермен ұтымды ұйымдастыру және бөлу мәселесі;
- 2. негізгі мақсаттарды анықтау және оларға қол жеткізу процесін қолдау мәселесі;
- 3. ынтымақтастықты сақтау мәселесі;
- 4. әлеуметтік рөлдерді орындау кезінде актерлердің мотивациясын сақтау мәселесі.

Әдебиеттер:

- 1. Гаценко, Н.М. Структурализм и функционализм в социологии: работы Т.Парсонса и Р.Мертонa. – М.: МГСУ. - 2011, с.22;
- 2. Парсонс Т. Система современных обществ. – М.: Аспект-Пресс, 2007. – 270 с.;
- 3. Посконин В.В. Социально-политическая теория Т.Парсонса: Методологический аспект./ Удм. Гос. Ун-т – Ижевск, 2014. – 154 с.;